

OMLADINA KOTARA NOVI U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI (1941—1945)

U četrdesetoj godini slobode povjesničari mogu već s tzv. povijesne distance pouzdano utvrditi sve relevantne činjenice o narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945, a u njoj i bujanje omladinskog antifašističkog pokreta i organiziranog udjela mladih u toj surovoj školi rata. To vrijedi i za Vinodol i okolinu, odnosno za ratni kotar Novi, za čiji pokret i borbu sve takve, sada već i provjerene, činjenice pokazuju da je bio jedan od najsnažnijih i u Hrvatskom primorju i u Hrvatskoj. Od srpanjskih dana 1941. do kraja rata taj je pokret bio u kontinuitetu uspona i bez posustajanja, a u ostvarivanju idejno-političkih ciljeva revolucije beskompromisan i dosljedan.

U dosadašnjim istraživanjima, znanstvenim i publicističkim radovima, već su uglavnom utvrđeni uvjeti i uzroci takvog dinamičkog razvoja NOB-a i nekih njenih specifičnosti, pa, razumije se, i razvoja omladinske antifašističke organizacije i SKOJ-a. Ostala je, međutim, nedovoljno obrađena sama borba omladine kotara Novi i njena organizacija, pa i ono što je napisano¹ treba uzeti kao dio te ipak prve sinteze o tim povijesnim događajima.²

1. Na progresivnu lijevu i antifašističku orijentaciju mladih Vinodola presudno su utjecali njen socijalno-ekonomski sastav i položaj u predratnoj državi, nezadovoljstvo i kapitalističkim uređenjem i političkim sistemom Kraljevine Jugoslavije, pa i s nacionalnim rješenjem. Na mlade su tada pokušale utjecati sve idejne i političke struje, crkvene i klerikalno frankovačke, režimske ili prorežimske organizacije, građanske stranke, a posebno Hrvatska seljačka stranka. Do početka ustanka 1941. godine najviše su na većinu mladih utjecali ipak komunisti, posebno u Bribiru i Ledenicama. Oni su znali raditi s omladinom, približiti joj se i osvojiti je. To je bio, neosporno i najvažniji pokretač mladih, i razlog da se tako brzo i masovno orijentirala na NOB i u borbi protiv okupatora nađe izraz i svojeg patriotizma i ljubavi za slobodu i ljudsko dostojanstvo, ali i htijenja za socijalnom pravdom i drugačijim društvom bez eksploatacije.

Poslije travanjske okupacije cijelog jadranskog pojasa 1941. godine, talijanska vojska pokušavala je utjecati i pridobijati omladinu dijelom predstavljanjem sebe kao oslobodilaca, koji uz to donose višu kulturu, a dijelom blagonaklonim odnosom. Njihove, u Italiji dobro prokušane fašističke metode pridobivanja i organiziranja djece i omladine, pokušala je već prvih mjeseci stvaranja Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske primijeniti slabašna ustaška vlast³ koju su pomagali neki crkveni slojevi i vrlo mali dio građanstva uglavnom iz »viših slojeva«, činovnika i žandara. U Bribiru su vodeći komunisti sugerirali da srednjoškolci (njih 15, od kojih su se neki vratili iz Zagreba za praznike) prođu »predvojničku obuku«, koje je poslije i kao »radna služba« iskorištena za ilegalni rad i pripremu za odlazak u partizane krajem 1941. godine. Ustaški pokret nije, međutim, imao nikakva utjecaja

u Bribiru, pa ni ledeničkoj općini, a vrlo malo i samo prolazno u novljanskoj.

2. Početak pristupanja omladine narodnooslobodilačkom pokretu, što je istodobno bio i početak izravne i organizirane konfrontacije s talijanskom okupacijskom i ustaškom politikom, pada krajem srpnja 1941. kada su na legendarnoj Viševici prvi partizani, a među njima i omladinac Blaž Kalafatić, predvođeni Tomom Strizićem, osnovali partizanski logor. Već su u prvoj dekadi kolovoza uhapšene prve »sumnjive« osobe, tj. komunisti, a među njima u Bribiru i dva omladinca — Josip Krajačić Beli i Ivan Skočilić, koji su poslije iz novljanskog zatvora uspjeli pobjeći i priključiti se partizanima. Hapšenja se nastavljaju u jeseni, posebno u Bribiru i Ledenicama.

Na prijelazu kolovoz/rujan 1941. godine u Bribiru se inicijativom partizanskog i vojnog rukovodstva na Viševici osniva i prva omladinska organizacija, koja zbog specifičnih zadataka dobiva ime Omladinska četa.⁴ Uz nastavljajanje prikupljanja oružja i hrane i učešća u njihovu prenošenju u šumu četa od 25 organiziranih omladinki i omladinaca politički djeluje među omladinom i po zadatku partijskog i vojnog rukovodstva uspostavlja i trajno drži veze s Novim, Selcima, Grižanama, Crikvenicom, Sv. Jelenom i Tribiljem. Skojevski organizacija od 11 članova formirana je već u kolovozu, a do kraja 1941. godine bilo je u Bribiru ukupno 24 skojevca, od kojih je trećina te godine otišla u partizane. Kao omladinska četa njih 25 položili su 30. studenog u Duješinu (Bribir) i partizansku zakletvu. Osim različitih aktivnosti četa je 23. studenoga 1941. prepilila između Bribira i Novog sedam telefonskih stupova i potrgala telefonske žice. Drugu takvu borbenu akciju izvela je 3. prosinca na dva mjesta između Bribira i Novoga i Selaca i Novog. Te su jeseni u Bribiru likvidirana i dva narodna izdajnika, a sačekan je u zasjedi i ranjen jedini aktivista ustaške mladeži, u kojim su akcijama također sudjelovali omladinci.

U rujnu 1941. na Viševici Ivan Hariš-Gromovnik priprema na tečaju i prve diverzante među kojima su i omladinci Blaž Kalafatić, Srećko Mureta i Josip Krajačić-Beli, a nešto kasnije je Zdravko Pađen i ostali. Tih dana su izvedene i prve dizervantske akcije na pruži Sušak—Ogulin, a uskoro zatim i prvi napadi partizanske čete na neprijateljske kolone na Stalku (27. rujna) i Mošunama idućih dana. Već se 6. listopada 1941. donosi odluka o formiranju i prvog bataljona »Matija Gubec«, a početkom studenoga ledenički borci izdvajaju se i osnivaju svoju posebnu, pored bibrirske, drugu četu, koja poslije ulazi u sastav drugog bataljona »Marko Trbojević«.⁵ Oslobođanjem Breza 17. prosinca 1941. i Jasenka u siječnju 1942. godine, uz Stalak, Mošune i Drežnicu nastaje i prvi veći slobodni teritorij u ovom kraju i koji će ostati slobodan u toku cijelog rata. Tu se već krajem 1941. nalaze i gornja i srednja planinska sela Ledenica (ukupno njih 13) i Gornjeg Zagona (5 sela) tako da se slobodni teritorij prostire od Ledeničke Gradine (tj. od Novoga) do Gomirja (tj. do Ogulina) šireći se na krmpotska sela i dalje, odnosno na Brinjski Gornji Kraj prema Lici, a oslobođenjem Mrkoplja (ožujak 1942) prema Gorskom kotaru. Kako se talijanski okupator zbog vlastite sigurnosti u ovog, za njega vrlo rizičnom, području ogradio bodljikavom žicom samo u mjestu (starom gradu) Bribiru praktično je 13 sela bibrirske općine ostao poluoslobođeni teritorij, a takvi su bili i Donji Zagon, dok je Novi u cjelini ostao »u žici«, isto tako i tri četvrtine Ledenica (Polja).

Osim stalnih hapšenja, nesposoban da zaustavi širenje narodnooslobodilačke borbe, talijanski okupator 18. listopada 1941. godine poduzima dotad najveću odmazdu prema stanovništvu — pali gotovo sve gospodarske kuće u Bribirskoj šumi, a u njima i dio ljetine, uglavnom krumpir i kupus.

3. U jesen i zimu, odnosno na prijelazu 1941/42. godine omladinska organizacija, pa ni SKOJ nisu bili formalno organizirani, osim u Bribiru, gdje je omladinska četa do kraja 1941. i dijelom u siječnju 1942. godine držala sve u svojim rukama, a u njoj su djelovala i dva omladinca člana Komunističke partije. Mnogi omladinci organizirano su djelovali i mimo čete i odlazili u partizane. U ustanku u Ledenicama neposredno je sudjelovalo oko dvadeset omladinaca i omladinki, dok je broj kojeg je pripremala partijska organizacija do 1941. i u toku 1941. godine premašio 60. Do kraja 1941. godine bilo je u ledeničkom partizanskom logoru oko 40 omladinaca između 16 i 21 godine.⁶ Toliko je bilo i u bribirskoj četi. Pri kraju 1941. godine postupno se aktivira i omladina Gornjeg i Donjeg Zakona⁷ te gornjih krm-potskih sela. U prosincu 1941. godine skoro svi odrasli i omladina Donjih Zagona polažu partizansku zakletvu, a nijedan od omladinaca čije je godište bilo dostiglo za vojsku, nije se odazvao ni prije ni poslije u neprijateljske formacije.⁷

Specifičnost nastanka SKOJ-a i antifašističke omladinske organizacije i jest u tome što je svaki vojni i partijski rukovodilac, komunist i borac, direktno i pridobivao i angažirao pojedine omladince ili manje grupe po zaseocima, prije svega u svom selu i mjestu. Rukovođenje omladinom bilo je tih mjeseci, pa i prvom polovinom 1942. godine jedinstveno s vojnog i partijskog gledišta unutar kojih su pojedini komunisti bili zaduženi za rad s omladinom, koja je onda širila krug omladinskih aktivista. Bez obzira na oblike okupljanja omladina je bila organizirana, a njen rad i akcije vrlo smišljene i dobro vođene.

Veći značaj organiziranju a i pristup stvaranju omladinskih skojevskih organizacija pada u veljači, kada je u Bribirsku četu iz Novoga došao Josip Đerđa, instruktor CK KPH (25. siječnja 1942), a iz Zagreba mladi skojevac iz željezničarske škole Boris Majer-Marić koga kao skojevca s organizacionim iskustvom Đerđa odmah raspoređuje Skojevcima čete među kojima je Josip Mršan bio vodeći da radi na organiziranju SKOJ-a i Saveza mlade generacije na terenu. Svi povijesni izvori ukazuju da su u ožujku formirane prve skojevske organizacije⁸ u Gornjim Ledenicama, prva u gornjim selima od 10 članova i druga u srednjeplaninskim od 4 člana, zatim u Novom od 4 člana. Formirane su i nove skojevske organizacije u Bribiru — prva od 5 i druga od 6 članova, pa je formiranjem i treće i prijemom novih članova krajem travnja bilo ukupno 30 Skojevaca. Skoro su svi skojevci iz Bribira 1941. godine ili otišli u partizane ili su bili odvedeni u zatvor u Novi ili konclogor (od 10. ožujka 1942. u Bakru). U travnju 1942. godine osnovana je i skojevska organizacija u Donjim Zagonima. Poslije razoružanja žandara u Alanu (u čemu je važan zadatak izvršila omladinka Ana Pavelić), formiranja prvog voda i partijske organizacije u kojoj su većinu činili omladinci, pedesetak starijih i omladine Gornjih Krmpotskih sela polažu i zakletvu (12. veljače 1942. u Luci). Od tada djeluje i omladinska organizacija (SMG), a prva skojevska organizacija od 9 članova osniva se u svibnju 1942. godine.

Od tada se broj skojevskih jedinica i skojevaca neprestano širi, odnosno zbog hapšenja ili odlaska u partizane često samo obnavlja.

Stvaranjem skojevskih organizacija više se u rad unose trajnije političke i borbene djelatnosti i izvršavanje zadataka, pa su i dnevni redovi sastanaka za duži ratni period gotovo isti: (1) politička situacija, (2) organizaciono stanje, (3) agitacija i propaganda, (4) sabirne i radne akcije, (5) borbene akcije, (6) obavještajni rad, (7) kritika i samokritika. U točki pod političkom situacijom uvijek se izvještavalo i ocjenjivalo kakvo je raspoloženje naroda i kakav utjecaj vrši neprijatelj i konkretno koji naši ljudi. U pravilu se govorilo i o ukupnoj situaciji u svijetu, posebno o stanju na istočnoj fronti (o borbama Crvene armije) kao i o borbama u Jugoslaviji. U stalnom pretresanju organizacionog stanja, osim o mogućnosti prijema u SKOJ, glavna preokupacija je bila omladinska organizacija, odnosno rad odbora Saveza mlade generacije i omladine uopće. Agitprop je značio dobivanje, širenje i čitanje partizanske štampe, ali i odgojni rad, proučavanje teoretskih knjiga, koje su sakrivene iz predratnih čitaonica i brošura. Dakle i marksističko obrazovanje i prosvjećivanje uopće. Skojevcima su imali zadatak da doznaju što mogu više o brojčanom stanju, naoružanju i kretanju neprijatelja i uopće o njegovu djelovanju, kao i radu domaćih izdajnika (»obavještajni rad«). Ono po čemu su se skojevci isticali svojim osobinama, da bi primjerom i u akcijama, ponašanju i osobnom životu mogli za sobom povesti svu omladinu, bilo je poštenje i skromnost i posebno kritika i samokritika. Otvoreno, bez uvijanja i familijarnosti drug je drugu, licem u lice, rekao na sastanku što misli o bilo kojem njegovu postupku, slabostima ili greškama, posebno o eventualnom neizvršavanju nekog od zadataka. A oni su se uvijek vrlo konkretno, za osam-deset dana unaprijed određivali za svakog skojevca posebno.

Početak ožujka održan je na Japnenici u Bribiru i prvi i vjerojatno osnivački sastanak odbora Saveza Mlade Generacije za Bribir, na kome je bilo deset omladinki i omladinaca iz osam bibrirskih sela.⁹ Poslije su osnivani odbori za svako selo. Tog proljeća osnivani su odbori i u Gornjim Ledenicama, u Krmpotama. U Gornjem Zagonu osnovan je odbor u travnju 1942. od 4 člana sa skorim povećanjem za još 3 člana.¹⁰ U jesen su osnovani odbori i u Novom. Stalno se povećava broj omladine koja se uključuje u sve vrste akcija i aktivnosti što su bile vezane za vrlo brzi razvoj partizanskih jedinica i pozadinskog rada, uključujući i pomoć u obradi zemlje porodicama koje su imale partizane.

4. Drugi val represalija poduzeo je talijanski okupator 10. ožujka 1942. g. masovno odvođeci sve partizanske porodice (oko 60 iz Bribira) u koncentracijski logor u Bakar. Među njima je bilo omladine i djece, iako su neki omladinci uspjeli pobjeći. Dva dana poslije (12. III), zbog čestih upada neprijatelja i mogućnosti odvođenja ljudi napušta svoje domove narod (70 obitelji) sedam srednjeplaninskih ledeničkih sela i razmješta se po zbjegovima. Od žena, starijih ljudi i djece iz Bribira, koji su uspjeli pobjeći od masovnog hapšenja i deportiranja (10. ožujka 1942. godine) u šumu, formiran je sredinom ožujka i civilni logor (u blizini Lukova), a s njime i prva partizanska ekonomija. U tzv. svibanjskog ofanzivi 1942. godine, koju su poduzeli talijanski okupatori evakuiran je privremeno u šumu i narod zagonskih sela i sva gornjoledenička i krmpotska sela. Popaljeno je 24 kuća

u gornjim ledeničkim selima, zagonjsko selo Krasnica i dio srednjeledeničkih sela, i 30 kuća u Krmpotama. Samo je iz Krasnice odvedeno u koncentracioni logor dvadeset starijih ljudi i žena. Narod se nakon tri mjeseca vratio iz šume. Kome je popaljena kuća, gradio je baraku. Dio je ostao u zbjeugu.

Toga je proljeća, kako se vidi, narod i njegova omladina Zagona i gornjih Ledenica i Krmpota konačno postala i sva partizanska, dio fronte, živeći život, radeći i boreći se podjednako za sebe i svoje borce bez odstupanja, skoro tako do kapitulacije Italije, a dio i do kraja rata. Civilni logori, povremeni i stalni zbjegovi, postali su boravišta i punktovi odakle se borilo i staro i mlado. Ana Mataija sa svoje petoro djece, od kojih je najstarija Pepica već sa 12 godina postala skojevka, spjevala je tih teških dana pjesmicu za svoju najmlađu Lenjinku: »Kad je bila neprijateljska ofenziva ljuta, ostali smo ja i braco goli bez kaputa«. Bila je to »Kozara u malom« (Grga Frković). U Okruglom (bribirska šuma) osniva se i prvi partizanski dječji dom, u kojem se smještaju djeca ostala bez roditelja ili boraca roditelja.

Iz Bribira se u bribirskoj četi i drugim jedinicama nalazi već 200 boraca, a iz Ledenica samo u jedinicama 100, iz Donjeg Zagona više od 20, iz Gornjeg Zagona desetak, itd. Među njima većinu čini omladina. Tih svibanjskih dana u ledenički partizanski logor stiže iz okupirane Crikvenice i omladinka Anka Pađen, inače Ledeničanka (iz sela Crno) koja zbog hrabrih podviga posmrtno dobiva orden i zvanje narodnog heroja.

Proljeće 1942. godine za najveći dio kotara Novi (Bribir, Ledenice, Zagon, Gornja krmpotska sela) značilo je zapravo i pobjedu NOB i revolucije, jer su već djelovali narodnooslobodilački odbori, a uz vojne jedinice omladina i žene bili su već organizirani u SKOJ, Savez mlade generacije, AFŽ i organizirano uključeni u NOB. Iako već praktično spojen i jedinstven »Front u pozadini«, taj cilj i suštinska parola NOB-a, izrazio se svibanjskih dana organizacijom i dva masovna mitinga omladine u Bribirskoj šumi, u predjelu Potočić 9. svibnja i Brezama uoči ofanzive, 18. svibnja.

Skoro dvije trećine bribirske omladine probilo se u ranu zoru strmim partizanskim stazama »preko vrha« i na udaljenosti od dvanaestak kilometara od Bribira u dubokoj šumi slušalo i upijalo riječi svojih vojnih i partijskih rukovodilaca (J. Skočilić), ali i svojih vršnjaka — Vinka Strizića (s Konala), Nade Antonić i partizanke-borca Andrine Stanić (Stojević).¹⁰ Tog se dana po prvi put u NOB-u susrela sva omladina, čak i ona iz »žice« (starog grada) i upoznala se i međusobno (jer zbog konspiracije, odnosno mogućih provala nije bilo preporučljivo da zna jedna grupa za drugu, treću...) kao i s borcima, ovaj put i iz bribirske i grižanske čete i novljansko-zagonjskog voda. Bila je to i po sadržaju rada — jer su tu utvrđeni i zadaci kako dalje raditi — i po masovnosti zapravo i svojevrsna prva konferencija Saveza mlade generacije Bribira.

Slično po svojoj organizaciji, ali uz učešće osim ledeničke i omladine iz ostalih općina i sela, skupila se omladina na omladinskom mitingu u Brezama, na kome je, prema sjećanju Milke Dražić (Skočilić), govorio i Josip Šestan. Kao i na mitingu bribirske omladine pjevalo se, recitalo i igralo kolo. Iako miting zbog nadiranja neprijatelja nije dovršen, a poslije mitinga neposredno i spaljeno Breze, taj miting o kome u svom izvještaju Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku od 12. lipnja 1942. godine govori — piše i Anka Berus, delegat CK SKH¹¹ može se smatrati i prvim

sastankom, ako ne i svojevrsnom, konferencijom SMG kotara Novi, bez obzira na to što još nije bilo formalno organizirano i kotarsko rukovodstvo Saveza. Iako takva naknadna kvalificiranja oblika rada i organiziranja anti-fašističke omladine nisu najsretniji, mora se uzeti u obzir da masovno okupljanje omladine nije bilo moguće, pogotovu u poluoslobođenim mjestima i selima, ali ni predviđeno uputama koje su u to vrijeme postojale.¹² Miting je kao oblik okupljanja omladine, uzet vjerojatno iz iskustva sovjetske omladine, i oblik sastajanja i povezivanja omladine iz pozadine i boraca, a za ratne prilike ima mobilizacijski karakter. No, s obzirom na brži razvoj pokreta od formalnog organiziranja omladine i zbog činjenice da je omladina skoro 90 posto partizanska (osim u obalnom pojasu), a to znači i stvarno organizirana kao sudionik NOB-a, moguće je i formalni naziv (miting) uzeti kao organizirani oblik koji će tek poslije I kongresa USAOJ-a (prosinca 1942) i posebno I konferencije USAOH-a (Otočac, 28. i 29. lipnja 1943) i stvarno postati oblik i mjerilo razvoja omladinske organizacije te načina njenoga djelovanja. I Anka Berus taj miting označava kao »miting Saveza mlade generacije«, znači ne samo omladinski, nego i miting organizirane omladine, što zaista i odgovara stupnju razvoja i organiziranosti mladih u kotaru Novi.

Takvo značenje imao je i idući omladinski miting što je 19. srpnja 1942. godine organiziran na inicijativu rukovodstva bataljona »Matija Gubec« na Lukovu.¹³ Taj je miting imao još dvije karakteristike. Prvo, na njemu je sudjelovalo više od 250 omladinki i omladinaca, a među njima i dio omladine iz crikveničkog kotara (posebno iz Grižana, dvoje iz Selaca itd.) i odbačeni omladinci i omladinke iz svih oslobođenih i poluoslobođenih mjesta i sela kotara Novi. Omladina je stizala organizirana u povorci s transparentima, parolama i zastavama i pjesmom, posebno iz sela oslobođenog teritorija Ledenica, Zagona i Krmpota, pa bi se moglo smatrati da je to bio i prvi međukotarski miting Crikvenice i Novoga, ili također omladinska konferencija SMG. Drugo, uz paradni stroj vojnih jedinica i govore (Anke Berus i Milutina Baltića, člana Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku) na mitingu je izveden kulturno-umjetnički program (borci bataljona »Matija Gubec«), održano fiskulturno natjecanje i odigrana nogometna utakmica između bibrirskog sportskog kluba (BSK — čiji su nogometaši svi već bili u partizanskim jedinicama) i nogometaša iz partizanskih jedinica, što također potvrđuje da je to bila i prva kulturno-umjetnička i prva fiskulturna manifestacija (slet) u NOB-u na području Vinodola, a vjerojatno i Hrvatskog primorja. Ledenička omladina prisustvovala je mitingu u Škalićima, što je bila samo jedna od manifestacija bratstva i jedinstva hrvatske i srpske omladine Primorja i Drežnice i Gornjeg kraja.¹⁴

5. Krajem zime i u proljeće 1942. godine omladina se na različite načine bori i radi. U poluoslobođenom području (Bribir) omladinci i omladinke izvode još dvije akcije piljenja telefonsko-telegrafskih žica. Prvu, na prijelazu veljače—ožujak na dionici Bribir—Novi, drugu (ili četvrtu po redu) uoči godišnjice tzv. Nezavisne Države Hrvatske, 9. travnja 1942. godine. Ta druga akcija bila je dotad najveća i u njoj je ukupno sudjelovalo 65 omladinki i omladinaca, i to po tri grupe koje su rušile stupove između Bribira i Novog i Selaca i Novog, te šest-sedam grupa koje su ispisale parole na svim bibrirskim cestama, odnosno zidovima uz cestu, uključujući i na nekim kućama

u neposrednoj blizini neprijateljske straže (omladina Štala — na kuće Blaža Kalafatića i Kovačića). Omladina je i dalje skupljala municiju, hranu, odjeću i obuću, plela čarape, rukavice, džempere, osiguravala dolazak i boravak boraca i aktivista (straže), obavljala kurirske zadatke, raznosila letke, itd.

U proljeće i ljeto 1942. godine po prvi put se omladina organizira i u radne grupe, posebno na oslobođenom teritoriju, pa za partizanske ekonomije (koje su organizirane uz civilne logore odnosno zbjegove, a organiziraju ih narodnooslobodilački odbori) sudjeluju u sijanju i sađenju krumpira, kupusa, a poslije u košnji i grabnji sijena. Grupe od dvadesetak bibrirskih omladinaca dolazi s poljoprivrednim alatima da u civilnom logoru pomažu sađenje krumpira, kupusa i repe, a u ljeto pomažu u košnji i grabnji. Zagonjska i ledenička omladina, zajedno sa starijima, sudjeluje i u »transportu«, tj. sa magarcima i mulama (posebno Zagon) i konjima prenoše tovarima za partizanske logore i vojne jedinice sve što je teže i ne može se nositi na ležima. U Krmpotama, na zboru seljana u Javorju, formira se radna brigada od starijih i omladine, koja pomaže u obradi zemlje obiteljima boraca, ali i bolesnim i nemoćnim, a radi i za NOV.¹⁵ Ovakav način rada karakterizira i sve druge radne čete koje postaju stalan oblik rada omladine tokom cijele NOB-e.

U okupiranom Novom, iako još malobrojne grupe omladine, predvođene skojevcima, sudjeluje u akcijama sabiranja lijekova, papira, municije, odjeće, obuće, hrane itd. i prenosi ih do sela Sv. Vid (Stanići — prvi punkt u Bribiru), a kasnije do Krmina (punkt Novog) ili ih šalje po bibrirskim vezama (žene i omladina) za partizanske jedinice. Sudjeluje i u razbacivanju letaka za 1. maj i prikuplja razne podatke o neprijatelju i šalje ih preko veza u šumu.

Prvog svibnja 1942. godine po prvi put se pale kresovi na više mjesta na bibrirskom Vrhui i na nekim brdima Ledenica, Zagona i Krmpota. Kresovi su i simbol borbe i simbol slobode, ali i prkos neprijatelju i znak da smo tu, da nas nije pokorio. Oni će se paliti za cijelo vrijeme NOB-a i za 1. maj, ali i za dan oktobarske revolucije (7. studenoga), ponekad i za dan Crvene armije (23. veljače) i druge godišnjice, odnosno događaje. Na kresove neprijatelj je obično odgovarao mitraljeskom vatrom, a ponekad i topovskom, uvijek bez ikakva uspjeha. Naime, nikada nije ni uhvaćen niti ubijen ili ranjen bilo tko iz grupa omladine koja je palila kresove.

Iako se velikim teškoćama počela je suradnja organizacije omladine gornjih sela s omladinom Ledenica (Polje). Dvije najaktivnije omladinke, Ane Grgurić i Jelka Milošević, morale su se osam mjeseci svakog jutra javljati talijanskoj komandi, a određen broj je zatvoren u Novom i konclogoru u Bakru. Za odmazdu Talijani su zapalili 7 kuća.¹⁶

6. Organizirana omladina radila je i na svom prosvjećivanju i kulturnom uzdizanju. Redovno je čitala »Primorski borac« (koji je, kao Glas naroda Hrvatskog primorja počeo izlaziti već u rujnu 1941. godine u Crikvenici, zatim u Novom, a od početka 1942. g. u partizanskom logoru), zatim »Omladinski borac« organ SMG za Hrvatsku, uz brojne, u pravilu male brošure tiskane u partizanskim tehnikama, uglavnom na ciklostilu a neke i u tiskarama. »Glas primorske omladine« glasilo SMG za Hrvatsko primorje počeo je izlaziti u kolovožu 1942. godine. Veće mogućnosti da se dobiva re-

dovna štampa i ostali materijal za odgojni rad kako se zvao »teoretski rad« i »proučavanje materijala« vezane su i za blizinu sjedišta okružnog propodjela, u bibrirskoj ili grižanskoj šumi, kao i za blizinu Drežnice u kojoj je bila tehnika Glavnog štaba NOV i POJ za Hrvatsku, odnosno uz partijski i Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, koji je također imao svoj Agit-prop.

Zabilježeno je da je omladina gornjeledeničkih sela u Bulićima imala već u ljeto 1942. godine i svoj omladinski dom, koji je bio obnovljen u proljeće i ljeto 1943. godine, dok je omladina kao novi dom izgradila brvnaru u siječnju 1944. godine, sada u Mataija Dragi. U zimi 1943/44. godine omladinski domovi — koji su se poslije osnivali i u gornjim krmpotskim selima, Zagonima, a nakon kapitulacije Italije u ostalim mjestima — bili su pravo kulturno sjedište, a u njima su se uz masovne sastanke omladine pripremala za nastupe amaterske grupe, uređivale zidne novine, organizirano radile čita-lache grupe, odgojne grupe, kružoci, održavala predavanja i tečajevi (prosvjetne grupe) i razne svečanosti (npr. komemoracija Lenjinu) i zabavne večeri s plesom.

Već od travnja 1942. godine počinju i prvi tečajevi za nepismene u Gornjem Zagonu (u zgradi bivše osnovne škole na Radinju) »po rasporedu dva do tri puta tjedno poslije podne« ... »a kada se nije moglo u školi tečaj se održavao u Valču ili Plužnicama« i to je dalo rezultate — opismenjen je dio omladine i starijih.¹⁷

U toku ljeta 1942. godine obavljaju se pripreme (posebno pojačane osnivanjem 28. kolovoza 1942. god. kulturno-prosvjetnog odbora kotarskog narodnooslobodilačkog odbora za Novi, također u Zagonima, na Radinju) za otvaranje i svojih osnovnih škola za djecu, koje će prvih dana jeseni u Mataija Dragi, Plužnicama, Krmpotskoj Luci i Javorju, postati i prve partizanske škole u Hrvatskom primorju i u Hrvatskoj. Učitelji su borci i partizanke — omladinke Maja Šegota Marušić, Mladen Plovanić, Milka Dražić, Skočilić (Rojnić) i Anka Vučetić. Tog ljeta počinje i rad pionirska organizacija, koja se sada više veže u oslobođenim krajevima uz školu, ali brigu za pionire svuda i dalje vodi omladinska organizacija. U Novom, a dijelom i Bribiru, skuplja se i školski pribor — pločice, kreda, bilježnice, knjige, olovke i čisti papir.

6. Formiranje kotarskog rukovodstva SKOJ-a za kotar Novi kasnilo je što se dijelom može objasniti već stvorenim stanjem da skojevskim organizacijama i omladinom direktno rukovode partijske organizacije, a zadatak dobivaju i od komandi partizanskih jedinica i narodnooslobodilačkih odbora. Relativno se kasno organizirao Kotarski komitet KPH za Novi,¹⁸ dok je Okružni komitet SKOJ-a za Hrvatsko primorje osnovan na neoslobođenom teritoriju Selca i Crikvenice u proljeće 1942. godine, gdje tada djeluje i OK KPH. Vjerojatno je, uz nedovoljno iskustvo komunista bilo presudno da se rukovođenje pokretom i borbom vrlo dobro ostvarivalo i putem partijskih organizacija i vojnih jedinica, a okupljanje šireg broja ljudi na konferencijama, savjetovanjima pa i komitetima bilo je u vrijeme često polulegalnog (u poluoslobođenim područjima) i ilegalnog (u okupiranim mjestima) rada i nepodobno. To vrijedi i za omladinska rukovodstva, iako je masovnost omladine na mitinzima u proljeće i ljeto 1942. godine mogla dovesti i do

formiranja kotarskih skojevskih i omladinskih organizacija. S tim u vezi izgleda da nije najbolje djelovalo ni okružno rukovodstvo SKOJ-a, tj. OK SKOJ-a o čijem djelovanju Anka Berus u izvještaju od 12. lipnja 1942. godine kaže: »Formiran na potpuno neoslobođenoj teritoriji usljed teških prilika u tim mjestima nije uspio još da se poveže niti sa omladinom u svojoj najbližoj okolini... Zato smo pristupili reorganizaciji SKOJ-a tako da smo dali uputstva svim našim kotarskim komitetima za formiranje i rad SKOJ-a... i da formiramo i okružno rukovodstvo koje bi zbilja bilo u stanju da rukovodi radom naše omladine na cijelom području.«¹⁹

Okružni komitet SKOJ-a za Hrvatsko primorje reorganiziran je 2. srpnja 1942. godine i na njegovu čelu je i dalje ostao prvi sekretar Vlado Car,²⁰ radnik iz Selaca, sudionik NOB-a od 1941. godine. U komitetu su još 3 člana (prema nepotpuno provjerenim podacima to su Ivica Gašparović, Mate Satić i Boris Majer-Marić) uz nove drugove iz kotara Sušak, Kastav i Čabar — ukupno 7 članova, odnosno prema izvještaju upućenom Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku od 28. kolovoza 1942. godine — šest članova. (3 radnika, 2 intelektualca i 1 činovnik).²¹ U tom se izvještaju kaže da na području okruga Hrvatsko primorje »imamo dva kotarska komiteta SKOJ-a, u Crikvenici i Kastvu. U Kotaru Novi rade drugovi koje mi smatramo da bi mogli biti članovi KK SKOJ-a, međutim, mi još nismo oformili...«

Uz dogovor s partijskim komitetom (sekretar Blaž Kalafatić) kotarsko rukovodstvo SKOJ-a formirano je tek u studenom 1942. godine u bribirskom logoru. Prvi sekretar bio je Srećko Mureta — već oprobani diverzant s Viševize i borac Prvog proleterskog bataljona (iz kojeg se tih dana bio i vratio), radnik iz Bribira. U komitet su još ušli Joso Baričević, također već iskusan i omiljeni partizan i omladinski aktivist iz Donjeg Zagona, Anka Skočilić Rikica (kasnije udata Brozičević), također partizanka i jedan od organizatora omladine iz Bribira, Rude Komadina iz Breza, a uskoro i Dušan Krišković iz Novog Vinodolskog, koji se uz skojevsko iskustvo stečeno u školi, dolaskom u partizane 17. srpnja 1942. godine pokazao hrabrim i sposobnim omladinskim rukovodiocem. Nešto kasnije ulazi u komitet i Vinko Pancić, prvoborac iz Bribira. Prvih dana proljeća, 27. 3. 1943, po direktivi Okružnog komiteta SKOJ-a odlazi na sušački kotar Srećko Mureta, gdje ostaje kao sekretar do kapitulacije Italije, i Dušan Krišković za skojevskog rukovodioca u brigadu. Dužnost sekretara preuzima Joso Baričević, a u komitetu ostaju još samo dva člana, pa se nešto kasnije traži pismeno od OK SKOJ-a da se iz XIV brigade, II čete I bataljona vrati na rad u komitet Andrina Stanić (udata Stojević) »borac već preko godinu dana« i skojevski rukovodilac u bataljonu. Ulaskom Ive Satića i Mile Mataije (Bulića) u komitet, i povratkom Andrine u srpnju 1943. godine kotarski komitet broj 5 članova od toga su dvije drugarice.²²

Okružni komitet SKOJ-a je od srpnja mnogo više u neposrednom kontaktu s novljanskom kotarskom organizacijom dijelom i zbog blizine njegova sjedišta, a dijelom i sastava Okružnog komiteta u koji su ušli drug Marić i Imbro Bosanac, oba iz bribirske čete, odnosno obadvojica vrlo dobri omladinski aktivisti, koji su svojim djelovanjem stekli zavidan autoritet u omladine. Sjeća se drugarica Anka Skočilić Rikica: »...dolazili su u KK SKOJ-a i Vlado Car i Mate Satić i OK je za nas i oni lično bili veliki autoritet«.

Malo je ostalo zabilježeno podataka o prvim mjesecima rada samog kotarskog rukovodstva SKOJ-a. Zna se da je na svakom sastanku podnašan izvještaj o političkoj situaciji, organizacionom stanju, agitaciji i propagandi, i sabirnim i radnim akcijama, borbenim akcijama i obavještajnom radu. Osim toga članovi su raspoređeni na određeno područje. Skojevska organizacija postajala je i brojnija i sve čvršća, skojevci politički i teoretski uzdignuti i u radu s omladinom iskusniji.

Početkom kolovoza 1942. godine Pokrajinski komitet za Hrvatsku u raju Drežnice organizira i prvi skojevski tečaj na kojeg je OK SKOJ-a uputio i pet skojevaca iz novljanskog kotara²³ Grgu Frkovića, druga Juru iz Bribira, Marića (Boris Majer), Butkovića iz Breza, Jurja Kalimana i Ivana Baričevića. Vrlo dobre karakteristike koje je Agitprop PK SKOJ-a uputio OK SKOJ-a poslije završetka tečaja (19. 8), dobili su Marić (»pokazao volje, proučio dobro sva pitanja, može voditi kurs«, Butković (»pokazao mnogo volje, naučio dosta, treba mu posvetiti pažnje i pomoći, može se razviti u dobrog rukovodioca«) i Baričević (»naučio dosta, trsio se i pokazao ozbiljan u radu. Možete ga odmah staviti za pročelnika četnog aktiva« u bibrirskoj četi).²⁴ Već se u rujnu održava i prvi »okružni kurs«, kojeg OK SKOJ-a organizira u Drežnici. Zna se da je na njemu bio Ivan Kršul (Pintar)²⁵ iz bibrirske čete, inače jedan od najborbenijih i najaktivnijih omladinaca u Bribiru i sekretar skojevske jedinice Sv. Vid—Ugrini—Kičeri u proljeće 1942. godine. Tečajevi su postali za cijelo vrijeme NOB-a stalan oblik uzdizanja i vrlo mnogo utjecali na stjecanje sposobnosti kao i osnovnih znanja, počam od zakonitosti razvoja ljudskog društva do poznavanja ciljeva pokreta i posebno političkog i organizacijskog rada u SKOJ-u i SMG (tj. USAOH-u).

7. U toku ljeta i jeseni proširuju se skojevske organizacije i osnivaju novi odbori Saveza mlade generacije po selima. U Novom se krajem ljeta i početkom jeseni osnivaju još dvije skojevske jedinice: osim Šćedinske, koja se proširuje jednim članom, formira se jedinica od 4 člana na Stubicama i s istim brojem jedinica u Konjskom. Počinje i masovniji odlazak omladine u partizane, a redovno se održavaju veze preko Bribira i, direktno, Krmina, sada već i s KK SKOJ-a. Organizacije Bribira i na oslobođenom području već formirane radne grupe (vodovi, čete), sudjeluju u kupljenju ljetine, a i jesenjim radovima, omladina posjećuju borce (s trešnjama i smokvama) i provode sabirne akcije pred zimu 1942/43.

Te jeseni neprijatelj prodire i na oslobođeni teritorij (»jesenja ofanziva«) pa se narod privremeno povlači u šumu, premda je dio naroda i dalje u zbjezgovima (Beronjica). U toku te ofanzive talijanska komanda naređuje potpunu blokadu, pa pod prijetnjom strijeljanja zabranjuje svako kretanje stanovništva 30 metara od naselja.²⁶ Opkoljeni u zasjedi na bibrirskom Vrh (27. 10. Pokojišća iznad Kričine), da ne bi živi pali u ruke neprijatelja bacaju se u okomitu kamenu provaliju omladinski aktivisti Josip Kršul-Škvic, koji pogiba i Anka Krajačić-Bela koja sva izlomljena biva uhvaćena i odvedena u novljanski zatvor. Pooštavanje represalija i dolazak zime utječe na izvjesna kolebanja i pojavu prvih dezertera koji se prijavljuju talijanskoj komandi (u Bribiru od X—XII mjeseca ukupno 4, među kojima su i 3 omladinca, slično je bilo i u 4 gornja zagonska sela). U bibrirskoj skojevskoj organizaciji dolazi 20. prosinca i do prve provale zbog neopreznosti jedne skojevke kod koje su nađena neka imena skojevki (njih 4). Suočen s oteža-

nim uvjetima rada Kotarski komitet SKOJ-a donosi odluku da se u Bribiru, koji je početkom 1943. godine imao četiri (ili čak pet) skojevskih jedinica, formiraju dva »rajonska rukovodstva SKOJ-a«, jedan za istočnu stranu (nazvan »Puškin«), a drugi za zapadnu.

Poslije jesenske ofanzive Kotarski komitet organizira u Brezama širi »kotarski« sastanak o kojem na žalost nema više podataka.

Već krajem jeseni počela je akcija »zimska pomoć« koja se spaja sa pretkongresnim takmičenjem za I kongres antifašističke omladine Jugoslavije. U svom redovnom izvještaju od 11. prosinca 1942. Okružni komitet SKOJ-a piše P. K. SKOJ-a da je omladina Novog sakupila: 1 odijelo, 6 pari šlapa, 4 para rukavica, 7 pari čarapa, 1 zimski kaput i drugo... dok su pioniri »u neoslobođenom Bribiru« sakupili 9 kg smokava, 11 kg oraha, 73 kune za papir za štampanje lista »Pionir« itd.

Proglas za saziv I kongresa, kojeg su dobili tek 9. prosinca, Okružni komitet SKOJ-a umnožio je u 500 primjeraka, no »nikakvih konferencija nećemo moći sazvati zbog kratkog vremena, osim ova tri kotara (Novi, Crikvenica, Kraljevica) i nekih naših oslobođenih sela. Sa svakog kotara pozvali smo dva delegata, a naročito iz naših neoslobođenih gradova Novog, Crikvenice, Kraljevice, Sušaka i Kastva«. U izvještaju koji je pisan osam dana kasnije se kaže da je u pretkongresnom takmičenju ispisala parole »omladina Novoga, Bribira i Kraljevice«.

Krajem 1942, odnosno prvih dana 1943. godine održavaju se dva, za omladinski pokret Jugoslavije, povijesna sastanka predstavnika mladih: 28. i 29. prosinca u Bihaću Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije na kojem se osniva i nova jedinstvena organizacija mladih — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije;²⁷ i 2. siječnja 1943. u Slunju Prvo skojevsko savjetovanje Hrvatske na kome, osim referata, sumiranja borbe i rezultata i utvrđivanja zadataka za daljnji rad, govori i pjesnik Vladimir Nazor. Na I kongresu USAOJ-a omladinu kotara Novi predstavljala je Marija Brožićević, istaknuta omladinka iz Bribira, koja je 30. X 1942. došla i u partizane. Iz tada već oslobođenog teritorija Krmpota Kongresu su prisustvovali Neda Knific iz Senja i Rikard Pavelić iz Krmpota. Na prvom savjetovanju SKOJ-a sudjelovali su Srećko Mureta i Anka Skočilić — Rikica (udata Brožićević), tj. prvi sekretar, a drugi organizacioni sekretar KK SKOJ-a za Novi.

Omladina gubi još jednu divnu i nezaboravnu omladinku i aktivistkinju AFŽ-a, Nadu Antonić, koja 27. siječnja 1943. godine opkoljena od talijanske vojske u selu Podgori, umjesto predaje bira smrt, jer je u bijegu stiže neprijateljski metak.

8. Početkom ožujka 1943. godine od najvažnijih događaja i ujedno najljepših primjera požrtvovanja i odlučnosti bio je prijenos i njegovanje ranjenika, koje su prihvatale od Drežničke omladine i naroda — omladinke, ljudi i žene Ledenica uz sudjelovanje omladine iz Zagona i Krmpota. To se dosta šturo opisuje u izvještaju KK KPH za Novi od 28. III 1943.: »Vjernost i odanost naroda najbolje se osjetila za vrijeme same ofanzive na Drežnicu. Dosta velik broj ranjenika (po kazivanju drugarice »Rikice« blizu stotinu — prim. S. T.) koji je iz Drežnice prenesen za Mošune, narod je najljepše primio i brinuo se kao za svoje, bez obzira na to da li su isti Primorci ili Gorani. Omladina i žene preko svojih organizacija sakupljali su u dovoljnim količinama mlijeko, sir, putar ili bolje rečeno, davalo se sve što se je imalo.

Pošto su ranjenici kroz nekoliko dana prenašani natrag u Drežnicu, narod je opet i tu dao sve što je trebalo dati. Oko 80 omladinaca i omladinki, kao i odraslih, sa preko 20 kola i drugog teglećeg blaga bili su na raspolaganju našim ranjenicima... Omladina koja je za vrijeme ofanzive pomagala sa- kupljanju mlijeka i njihovo prenašanje bila je rukovođena skojevskom or- ganizacijom. Radni vodovi kod samoga rada nastupali su kao organizacija, predvođeni svojim vodstvom i desetarima.»

*Članovi Kotarskog komiteta SKOJ-a i Kolar-
skog odbora USAOH-a za Novi Vinodolski*

Poslije ofanzive, odnosno 20. ožujka 1943. godine, formiran je prvi put i prvi Kotarski odbor USAOJ-a, iako samo za neoslobođeni teritorij.²⁸ U Kolar-
ski odbor su ušli: Vinko Pančić, iz Kotarskog komiteta SKOJ-a, Grga Fr-
ković kao predsjednik iz Bulića, drugarica Marinka Butorac, Krpan iz Krm-
pota, Martin Tomić iz Zagona a predviđen je i Milan Mataija (Bulić) iz Be-
ronjice. Formiranjem i posebnog rukovodstva za omladinu zaokružava se
početkom 1943. godine i organizaciona strana već dobro organizirane omla-

dine. O njenoj političkoj svijesti piše u izvještaju KK SKOJ-a od 19. ožujka 1943. godine: »Na Kotaru Novi omladina je općenito sva antifašistička«. Kritikuju se i slabosti npr. da su u odborima USAOJ-a većinom skojevci, pa se u daljem organiziranju odbora traži da u svaki rajonski (i seoski) odbor ulazi samo po jedan skojevac.

Iako nije ni prije bilo nepoznato da omladina, ne samo sa neoslobođenog dijela Kotara Novi, već i iz drugih mjesta u Hrvatskom primorju, posebno u Sušaku, prikuplja i šalje i za jedinice, ali i za omladinu oslobođenog teritorija odjeću, obuću, školski pribor, sjeme, hranu itd., potvrđuje se to i u dopisu OK SKOJ-a za Hrvatsko primorje od 13. travnja 1943. godine. Sekretar Komiteta Vlado Car piše KK SKOJ-a: »Šaljemo vam robu koju treba raspodjeliti na vašem oslobođenom teritoriju. Prije raspodele treba robu dati omladinkama da ju uredi, zakrpaju, operu i po mogućnosti popoglaju. Robu treba pravilno raspodjeliti da ne nastanu kakve nesuglasice među omladinom. Šaljemo vam i jednu zastavu...«

U tom se pismu traži od Kotarskog komiteta da pošalje »zaključke donešene 11. travnja 1943. g. u omladinskom domu u Bulićima«, s napomenom da se dobro pripremi i idući masovni sastanak omladine za 18. travnja. Podsjećanjem na samo jedan takav sastanak može se zaključiti i na osnovi ostalih zapisnika i izvještaja, a i sjećanja tadašnjih skojevskih i omladinskih rukovodilaca da su upravo masovni sastanci omladine bili vrhunski oblik i pravi rezultat rada. Takav kriterij i vrednovanje političkog rada u tim ratnim danima pokazuje koliko je NOB tražio širinu pokreta i demokraciju za svakog i koliko su se rukovodstva ispravno orijentirala na masovni rad, neposredno sudjelujući u organiziranju omladine, provodeći najveći dio vremena i dana na »terenu«, dijeleći s omladinom i narodom teškoće života te radne i borbene rezultate.

Toga proljeća 1943. godine posebno je napredovala novljanska skojevska i omladinska organizacija koju je vrlo dobro vodio Ignac Žvanović-Nodilo, uz Milicu Mažuranić (udatu Ivica) i druge već iskusne i borbene skojevce. U Izvještaju KK KPH za Novi od 28. ožujka 1943. piše: »Naročito se vidi dosta velikih promjena u Novom. Drugovi postaju borbeniji. Nedavno su provalili u ustaški stan i oduzeli 11 odijela, ustašku arhivu i ostalih vrijednih stvari. Letke koji se šalju redovito razbacuju, što prije nije bio slučaj. Radi se na formiranju odbora SMG.« Iako se po sjećanjima datumi o nekim akcijama u Novom ne podudaraju, iz ovog izvještaja kao i izvještaja Ignaca Žvanovića od 27. svibnja 1943. godine, vidi se da je u zimi²⁹ zapravo dugim »obrađivanjem« Milice Mažuranić i Vene Peričić s pomoću majke u partizane otišao omladinac Ivan Peričić-Kranjčić, pisar u općini, koga je ustaška vlast nabjedila da bude i logornik ustaške mladeži i obuču ustašku uniformu. Istu su večer te omladinke s Ignacom Žvanovićem-Nodilom izvršile i akciju na ustaški stan. Krajem svibnja prebačen je u partizane i talijanski vojnik s punom spremom, a prije toga organizirana je i akcija dizanja iz ureda pisaćeg stroja koji je prebačen u šumu.

Osim tri skojevske organizacije koje djeluju u Novom, po neposrednoj direktivi KK SKOJ-a već i rukovodilac rajonskog rukovodstva SKOJ-a »Puškin« u Bribiru, Stipe Tonković organizira početkom 1943. godine i skojevsku organizaciju u tadašnjoj Građanskoj školi u Novome. U jedinicu su primljeni Mate Jurčić iz Bribira, Branko Ježić iz Novoga i Nikola Butković (Stipe) iz Povila. Iako sve četrnaest-petnaest godišnjaci, đaci četvrtog raz-

reda, a kasnije i pojedinci iz trećeg razreda još od 1942. godine sudjeluju u sabirnim akcijama, posebno prikupljajući školski pribor (za škole na oslobođenoj teritoriji), lijekove, sjeme i drugo. U izvještaju KK SKOJ-a od 9. lipnja 1943. godine kaže se: »U građanskoj školi omladina piše na ploči naše parole, na pavelićevoj slici pišu razne pogrdne riječi i kredom mu vrtaju oči«. Svi nastavnici, znajući za akcije đaka, iako sa strahom od mogućih represalija, bili su uz đake i simpatizeri NOB-a.

I u trećoj godini borbe teže se i dalje pridobivalo omladinu u Povilama i Klenovici. U već spomenutom izvještaju KK SKOJ-a navodi se: »U Povilama imamo veze sa jednim omladincem. Omladine imamo jako malo...« Iako nema traga u dokumentima kotarskog rukovodstva, prema sjećanju Maruške Cvitković iz Klenovice (rođene 1928. godine)³⁰ početkom ljeta 1943. godine »u Klenovici je osnovana omladinska organizacija USAOH-a ali vezana uz Krmpotsku organizaciju. Mi smo u Klenovici počeli raditi nešto ranije, ali nevezano tj. pojedinačno... U organizaciji je bilo 9 omladinaca i omladinki, a stalnu vezu s Krmpotama (Zabukovac — veze s Marijom i Anom Pavelić-Valaševom i Zorkom Butorac) održavala je Olga Cvitković, inače član sekretarijata omladinske (Krmpotske) organizacije.«

Kako cijele 1942. godine, posebno u jesen i zimu 1942/43.³¹ tako omladinska organizacija Krmpota dočekuje borbeno i aktivno i proljeće i ljeto 1943. godine. Za ovu organizaciju vrijede gotovo sve osobitosti koje su dijelom naznačene za ledeničku omladinu. Nailazimo i na prvi izvještaj o pionirima. U izvještaju OK SKOJ-a za Hrvatsko primorje upućenog Pokrajinskog komitetu za Hrvatsku, 29. lipnja 1943. g. piše: »Pioniri Krmpota oslobođenog teritorija davali su pred dvije nedjelje igrokaz »Brat na brata« i neke recitacije Nazorovih pjesama. Pioniri u grupama čitaju svoj pionirski list (»Pionir«), služe kao kuriri NOO i to svaki dan jedan od pionira je uvijek u službi.«³²

U izvještaju se dalje kaže da rade samo dvije pučke (partizanske) škole (u Zabukovcu i Luci) dok su u Bulićima i Zagonu škole zatvorene jer trenutno nema učitelja.

»Na oslobođenom teritoriju djeluje pet radnih grupa... svega imamo 2 omladinska doma — u Zabukovcu i Luci« (nije jasno što se desilo s domom u Bulićima — prim. S. T.).

Početkom srpnja 1943. god. u kotaru Novi djeluje 15 skojevskih jedinica (aktiva) sa 67 članova SKOJ-a, što je relativno malo ako bi se procjenjivalo po aktivnosti omladine i njenoj opredjeljenosti. U SKOJ-u prevladavaju radnici (34) i seljaci (22), a i registrirani intelektualci (11) su ili građanskoškolci (današnja osmogodišnja škola) ili srednjoškolci. Uz 65 Hrvata 2 su srpske narodnosti, a znatnu većinu čini ženska omladina (42).³³

U izvještaju KK SKOJ-a upućenog OK SKOJ-a od 10. lipnja 1943. daje se sličan pregled organizacionog stanja i dodaje da je u Bribiru »jedan od najaktivnijih skojevaca uhapšen«. Zapravo prije toga počelo je hapšenje čak i pionira (u Štalama 11 što pionira što omladinki), a sa spomenutim skojevcem (Stipom Tonkovićem) 30. svibnja uhapšeno je još 6 omladinaca (samo je jedan skojevac uspio izbjeći hapšenje odlaskom u partizane). Val hapšenja u Bribiru bio je povezan sa stalnim ubacivanjem letaka u »žicu«, kada je i pretres stanovništva koje je ulazilo u grad ili izlazilo iz grada (»žice«) dostigao kulminaciju (mnoge žene i omladinke svlačili su do gola!), ali i kao

reakcija na odlazak i posljednjih omladinaca i ljudi u partizane. U svom izvještaju od 22. srpnja KK SKOJ-a konstatira da je »mobilizacijski Bribir iscrpljen«.

U tom izvještaju KK SKOJ-a upoznaje OK SKOJ-a i sa stanjem organizacija USAOH-a. Poslije reorganiziranja 4. VI 1943. kada je u Kotarski odbor USAOH-a umjesto Vinka Pancića ušla Anka Skočilić-Rikica i još Grga Bulić, Zdenko iz Mošuna i Ivka iz Krmpota, KO imao je 6 članova, ali je još nedovoljno aktivan »jer su neki članovi dosta vezani za kuću«. Već rade i općinski odbori u Krmpotama i Ledenicama.³⁴ Broj organizirane omladine u nekim mjestima je slijedeći: u Zagonu 40, u Beronjici 24, u Bulićima 28, na Mošunama 6. U Novom rade 2 odbora USAOH-a sa 70 članova organizirane omladine, a u Bribiru 5 odbora za 14 članova i sa 73 omladinca i omladinki (a to je u to vrijeme bila i sva omladina koja nije otišla u partizane ili nije bila uhapšena i deportirana, s izuzetkom nekolicine »u žici« koja je jedino ostala neobuhvaćena).³⁵

28. i 29. lipnja 1943. godine održana je u Otočcu, kako je spomenuto i Prva konferencija USAOH-a, na kojoj su kao delegati kotara Novog sudjelovali Danica Pađen omladinka i Nevenka Mataija pionirka, obje iz Ledenica. Zabilježeno je u izvještaju KK SKOJ-a od 22. lipnja 1943. godine slijedeće: »Referate za drugaricu koja je izabrana za delegata na Pokrajinsku konferenciju i pionirku smo napravili, te smo ih poslali i dali upute, a i razgovarali smo lično sa njima«.³⁶

Iako se iz izvještaja ni ne naslućuje skora kapitulacija Italije, još se za 15. kolovoza sprema na Lukovu veliki omladinski miting vinodolske, a vjerojatno i primorske omladine. U pismu OK SKOJ-a od 1. kolovoza 1943. kaže se: »Prema zaključku Inicijativnog Okružnog odbora USAOH-a za Hrvatsko primorje da će se 15. kolovoza 1943. održati omladinski miting na Lukovu na kojem će davati igrokaze, recitacije itd... pošaljite sve što će davati naši pioniri i drugo što ste spremili za miting... U vašem Komitetu zadužite drugaricu Rikicu koja će voditi računa o svemu.«³⁷

9. Za prvo puno oslobođenje kapitulacijom Italije 9. rujna 1943. godine bez obzira na to što je dio kotara Novi bio oslobođeni teritorij skoro dvije prve ratne godine, preslaba je riječ koja bi opisala radost, sreću, ponos, zanos i sve ono što prati slobodu. Za omladinu i narod na oslobođenom teritoriju nastali su bolji dani, jer nisu bili više ni jedini koji su dijelili končšte i malo hrane sa svojim borcima. Naprotiv, kapitulacijom Italije, iz magazina talijanske vojske i ostataka kućnih potrepština u trgovinama (Novoga) narod je ponešto materijalno i dobio. Poluoslobođeni Bribir i posebno okupirani dijelovi kotara, naročito Novi, slobodu su primili kao najveći trijumf i narodnu pobjedu. U Novi je došla već organizirana narodna vlast (Kotarski i Općinski NOO), kotarska rukovodstva partije, SKOJ-a i USAOH-a, komanda mjesta, uz vojne jedinice koje su se odmah prestrojavale za nove borbe. Narodnih neprijatelja bilo je tako malo da ni njihovo hvatanje, pa i suđenje (svega su 2 osuđena na smrt a desetak na zatvor i prisilni rad) nisu pomutili već dotad stvarno jedinstvo naroda i posebno omladine u borbi protiv fašizma. Ono malo omladinaca što je još bilo ostalo (na obalnom dijelu kotara) kod kuće, ili stasalo za vojne jedinice pridružilo se brigadama ili komandama mjesta. Iz zatvora i konclogora (Kraljevice, iz Italije...) a i iz partizanskih zbjegova vratilo se stotinjak omladine, žena i ljudi,

od koje su mnogi iznova gradili provizorne kuće, popravljali ih, počeli obrađivati zemlju i u mnogo čemu ponovo započeli život.

Neki zadaci omladinske organizacije u tih pet mjeseci slobode³⁸ mogli su biti zanemareni (borbene akcije, obavještajni rad, pa donekle i sabirne akcije) ali su neki pojačani. Uz razoružanje neprijatelja moralo se na vrijeme evakuirati sva municijska, odnosno vojna oprema, zatečene rezerve hrane, robe i obuće, a jesen je upozoravala da se obradi i sva zemlja, a u tome pomogne porodicama čiji su sinovi i kćeri ili već dali život za slobodu ili su se nalazili u NOV. Kao nikad dotad organizirao je kulturno-prosvjetni rad i zabavni život.

Omladinsko rukovodstvo koje je imalo iskustva s radom omladine na oslobođenom i poluoslobođenom teritoriju, pa i u ilegalnom radu, sada se suočio s radom cjelopune omladine, dakle masovnim i legalnim oblicima rada i to još u gradskim uvjetima.

Kotarski komitet SKOJ-a ostao je, u dotadašnjem sastavu, (sekretar Joso Baričević) samo je Anka Skočilić Rikica (udata Brožičević) otišla na dužnost tajnice Kotarskog odbora AFŽ (15. X) a uskoro i drug Ignac Žvanović-Nodilo, kojeg je Okružni komitet SKOJ-a uputio u Istru, gdje se već nalazilo više skojevskih rukovodilaca iz Hrvatskog primorja. Kotarski odbor USAOH je već 14. rujna popunjen novim članovima: osim Ignaca Žvanovića, kao predsjednika, i članova: Vinka Pancića i Ante Grdinića («Bodul» s Krka) ušli su u odbor Stipe Tonković (koji se vratio iz konclogora iz Kraljevice), Pavica Kombol, Špalj (vjerojatno iz Alana!) i Pepica Mataija (zadužene za pionire). Odlaskom druga Nodile sredinom studenog za predsjednika je izabran Stipe Tonković, iz odbora su otišli drug Grdinić (za Krk) i drug Špalj, a primljeni Zlatan Sirnik (iz Grižana), Marija Strizić (iz Bribira) i Milica Mažuranić, (iz Novog) sada već zadužena za radne grupe, a u Odboru je radio i Ivica Pavelić. Spominje se jednom i Zdenka, čije je prezime ostalo (do danas) nepoznato.³⁹

Posebnu inspiraciju ove slobodarske jeseni davale su pripreme za II kongres antifašističke omladine Jugoslavije, koji se trebao održati krajem 1943. ili početkom 1944. godine. Na masovnim sastancima omladine čitao se već u našim tiskarama tiskan »Proglas Zemaljskog odbora USAOH-a«, u kojem se poziva omladina da natjecanjem, borbom, radom i učenjem dočeka II kongres i izabere svoje delegate. Prihvaćajući poziv najvišeg omladinskog rukovodstva KO USAOH vrlo detaljno razrađuje program natjecanja i neposredno organizira ili pomaže organizaciju različitih akcija.

Tako je bio dobro organiziran i rad, a sve u okviru natjecanja, omladinskih radnih četa Novoga i Bribira, u državnom rasadniku u Pavlomu, što je bilo značanje i ekonomski, i politički. Uz rad i zajednički »vojnički« ručak obavezno se ukratko održao govor (člana KO USAOH) o II kongresu USAOH-a i bratstvu i jedinstvu bibrske i novljanske omladine, koje nije uvijek bilo najbolje. Omladinske radne grupe Bribira, Novog, Zagona, Ledena i druge tih su dana prebacivale na oslobođeni teritorij, u šumu (i zemu-nice) vojnu opremu i municiju, hranu i odjeću. Osmog listopada kada je zbog prodora Nijemaca u Crikvenicu bila i prva evakuacija iz Novoga, omladinska radna četa Bribira prenijela je do Bulića i sve što je ostalo u dućanima novljanskih trgovaca, a što su oni ustupili NOO-u uz potvrdu.⁴⁰

Bilo je organizirano ukupno 14 radnih grupa s više od 450 omladine.⁴¹ U izvještaju KO USAOH-a od 10. studenog 1943. godine navodi se da je na

kopanju krumpira, u žetvi, raspletanju žice (kojom su talijanski okupatori bili zapleli Bribir, Novi, Ledenice — Polje, itd.), pranje rublja za vojsku, pranje bolnice, prenošenje municije i hrane na leđima ili pregonu na teglećoj stoci, itd., a sve u okviru natjecanja, odradila bibrirska omladina 360 radnih dana («nadnica»), krmpotska 190, Ledenice-Polje 75, Klenovica 63, Bulići 110, Povile 36, Beronjica 96, Novi 142, za Zagon Gornji i Donji nema podataka.

Kako je već rečeno, kulturno-prosvjetni rad bio je vrlo razvijen. U kotaru Novi bilo je osposobljeno 10 omladinskih domova, a pri svakom općinskom odboru USAOH-a (a bilo ih je 5) formiran i poseban kulturno-prosvjetni odbor (uz sličan pri NOO, u kojem je omladina imala svoje predstavnike). Radile su gotovo u svim mjestima diletantske dramske grupe, pjevačke i recitatorske grupe, a uređivane su i zidne novine za koje je članke pisala sama omladina, ali i crtala slike, grafikone, itd. U Novom je radila i posebna crtačka grupa, a veliku su pomoć u uređenju omladinskog doma u Bribiru dali mladi slikari partizani Belizar Bahorić i Zdenko Venturini, koji su se do kraja rata nalazili, odnosno radili u propodjelu Okružnog narodno-oslobodilačkog odbora za Hrvatsko primorje. Uz programe kulturno-umjetničkih grupa, programe su pripremali i tada brojne kulturne družine, 22. prosinca, u Novom, npr., glumci Ljubljanskog kazališta. U Novom je vrlo svečano proslavljen i Dan oktobarske revolucije — 7. studenog, uz program i govore predsjednika KO USAOH-a i pionirke Nevenke Mataije.

Poslije prodora Nijemaca iz Senja 20. siječnja 1944, u Mataija Dragi održana je 22. siječnja 1944. komemoracija povodom godišnjice Lenjinove smrti, i to u novosagrađenom omladinskom domu (od brvnare i nešto dasaka). Uz govor vodećeg borca ovog kraja i tada već vijećnika AVNOJ-a Tome Strizića, djeca Ane Mataije — njih troje — recitirali su pjesmu Majakovskog »Lenjin je živ i živ će Lenjin biti« (Komsomolska pjesma) i već spomenutu pjesmicu četverogodišnje Lenjinke, o djeci u neprijateljskoj ofenzivi.

Kotarski i Okružni komitet SKOJ-a organizirali su u Bribiru (selo Štale, »Abukatova kuća«) tokom studenog i prosinca trojtjedne političke tečajeve i to »niži« i »srednji kurs« — prvi za skojevce kotara Novi, a drugi za članove KK s područja Hrvatskog primorja. Samo iz Novog »niži« tečaj završilo je 8 skojevki i skojevaca. Posljednji tečajevi završili su 20. i 21. prosinca 1943.

Poslije prodora i okupiranja Crikvenice 7. listopada 1943. Nijemci su 19. listopada štukama bombardirali Novi i ubili 6 mještana. To je unijelo dosta nemira među narod, ali ne i kolebljivost. Prvi put Nijemci prodiru u Novi 13. studenoga, zadržavaju se tjedan dana i napuštaju Novi. Ispred Nijemaca sva se rukovodstva povlače u šumu i ponovo vraćaju.

U kotarskom komitetu SKOJ-a obavljaju se u prosincu pripreme za Prvo okružno savjetovanje SKOJ-a što se je održalo 4. i 5. siječnja 1944. godine u još oslobođenom Senju. Politički i organizacioni referat podnijeli su sekretar Vlado Car i organizacioni sekretar Mate Saftić a savjetovanju je prisustvovala i Brana Perović, član CK SKOJ-a. Njena prisutnost dala je savjetovanju posebno značenje jer su bili rijetki dani u cijelom NOB-u da se u Primorju skojevci susretnu sa članom CK SKOJ-a, tada visokom autoritetu čije su se direktive slušale otvorenim srcem i izvršavale bez pogovora. Na savjetovanju su delegati iz svih kotara opisali političko i organizaciono stanje u SKOJ-u i USAOH-u, ali i u narodu. A ono nije bilo najbolje poslije

neuspjeha naših jedinica prilikom prodora Nijemaca preko Hreljina, kada su se mnogi borci Sušaka, kotara Sušak i Kraljevice vratili kućama ili, kako se to tada nazivalo, »dezertirali«. Novi njemački okupator nije osim toga pokazivao milost, pa je narod bio uznemiren, i u početku prestrašen, a i prehrana je bila vrlo teška.

Predstavnici KK SKOJ-a Novi (Ive Saftić i Stipe Tonković) prikazali su rezultate rada koji su zaista i bili veliki i kao iskustvo poučni. Zbog toga su bili i pažljivo slušani pa je na savjetovanju kotarska organizacija istaknula kao primjer. Mjesec dana poslije toga OK SKOJ-a u izvještaju PK SKOJ-a od 3. II 1944. godine konstatira da »Skojevska organizacija kotara Novi spada među najbolje na našem okrugu«. ⁴² Organizacija SKOJ-a se i povećala i ojačala poslije kapitulacije — u prosincu djelovale su ukupno 22 skojevske jedinice sa 116 članova, tako da je skoro svaki četvrti omladinac bio član SKOJ-a. Bribir, Ledenice i Krmpote imali su i općinske komitete, a Novi Mjesni komitet SKOJ-a.

Uskoro će iz Kotarskog komiteta SKOJ-a otići Joso Baričević u Kotarski komitet KPH, a Mile Mataija za člana Okružnog komiteta SKOJ-a.

10. Nijemci prodiru i konačno okupiraju Novi 4. veljače 1944. godine, a deset dana poslije i Bribir (14. veljače). Situacija se znatno mijenja, posebno u novljanskoj organizaciji, Povilama i Klenovici. Uz Nijemce uspostavljaju nekakvu svoju vlast i pet-šest ustaša a formira se i njihova oružnička postaja. Oni izdaju i legitimacije i propusnice za kretanje izvan bodljikave žice, koje su novi okupatori peterostruko pojačali. Aktivisti, odnosno skojevci koji su prvih pet-šest mjeseci legalno radili i osim nekoliko omladinaca ostali u Novom postali su nesigurni i nisu se aktivirali, iako za cijelo vrijeme okupacije nije bilo provala. Na nekoliko dana bile su uhapšene tri omladinke.

Prodorom Nijemaca u istočna sela Bribira odmah su počele i skojevske akcije. Kako su njemačke trupe, među kojima je bila većina hrvatskih vojnika — legionara, bili smješteni po kućama, to su skojevci počeli već prvih dana ispisivati parole na zidovima, kidati telefonske linije vojnih poljskih telefona, i razbacivati letke upućene legionarima koji su stigli iz naših baza u šumi. Omladinke su se čak osmjelile da legionarima ubace letke u štale u kojima su držali konje pa i džepove od uniforme koje su se tamo nalazile. U izvještaju KK SKOJ-a o proslavi 26. godišnjice Crvene armije (23. veljače) kaže se: »U Bribiru su zapaljena 4 krijesa i to na doljnu stranu prema Crikvenici i na Barbari te na gornjoj strani (na vrhu) na dva mjesta. Omladina koja je palila krijesove na Barbari bacila je dvije bombe što je uskomešalo neprijatelje pa je otvorio i mitraljesku vatru. Parole su se svuda ispisivale. U selima Sv. Vid, Ugrini, Kičeri i Bribir bacani su letci, i to u sve stanove, štale i dvorišta gdje su se nalazili neprijateljski vojnici. Jedino su u selu Kičeri na to reagirali davši narodu kao »prvu kaznu« da im se sakupi 50 kg krumpira... i zaprijetili da će, ako se ponovo pojave letci i patrole biti streljano desetoro...«

U tom izvještaju kaže se da su članovi KK svaki na svom »terenu« pomogli u organizaciji masovnih sastanaka omladine (u Ledenicama-Polju, Mataija Dragi, Gornjem Zagonu, Krmpotama, Bribiru) na kojima se govorilo o zadacima u novoj situaciji i o Crvenoj armiji.

Kao praktični rezultat borbenih akcija i čak otvorenih razgovora, posebno omladinki s legionarima u Bribiru bio je odlazak 14 legionara u šumu 27. veljače, odnosno njihov bijeg s punom ratnom opremom, i priključivanja NOV-u. Legionare su izveli omladinci, i omladinke, što su učinili dva dana kasnije s još 4 legionara. Neprijatelj je osjetio da nije u stanju da spriječi »nepoznatog« protivnika, koji je inače bio neposredno među njima (jer su Nijemci i legionari spavali u istim kućama gdje je stanovala i omladina) i odlučio se na kaznu potpunog protjerivanja naroda Bribira iz svojih domova. Pod prijetnjom smrtno kazne za svakog koga u određenom roku zateknu kod kuće narod se 1. ožujka uputio u raznim smjerovima. Bila je to nova golgota za 12 bribirskih sela, jer je narod morao brzo iseliti tražeći sam smještaj u dva bribirska sela (Podgori, Kričina), grižanska (Saftići, Miroši), a dio u Selcima i Novom. Neke porodice, koje su imale barem i popaljene gospodarske kuće u šumi uputile su se nešto kasnije partizanima.

O tim prvim danima okupacije KK SKOJ-a u izvještaju za OK SKOJ-a od 26. II piše: Novi — »Narod strahuje od neprijatelja... Radi straha omladina i ne izlazi iz kuće...« Nova vlast već »skuplja novac za raž koju će dijeliti 12 kg po duši, Krmpote — »po prodoru neprijatelja omladina kao i muškarci gornjih sela povukli su se u šumu...« Švabe su opljačkali mnogo krava, konja, ovaca, te med i uništili pčele«, Klenovica — »stanje je dosta slabo. Nije se čak povukao ni Odbor koji kasnije nije davao nikakve obavijesti«. Zagon — »Narod i omladina u svemu pomažu NOB, što se osobito očituje u pomaganju komande mjesta Novi koja se tamo nalazi, te NOO koji su se privremeno tamo smjestili«.

Najveći izazov za narod i omladinu bilo je pitanje da li primiti ili odbiti »ustašku aprovizaciju«, koju je, da bi kako tako udobrovoljili narod ako ga već ne mogu pridobiti, uz naplatu ponudila uspostavljena ustaška civilna vlast. U uvjetima ekonomske iscrpljenosti i nedostatka hrane bilo je teško uvjeriti sav narod da ne primi aprovizaciju. U Bribiru i Krmpotama (donje selo) to su skojevci i drugi aktivisti uspjeli, Ledenicama — Polje, u Povilama i Klenovici i Novom nisu. Zbog lošeg držanja oko primanja aprovizacije u Novom su iz SKOJ-a izbačena 4 člana,⁴³ zbog nedovoljne aktivnosti uskoro je raspušten i mjesni (općinski) komitet SKOJ-a, a duže vrijeme se je teško uspostavljala veza kotarskog komiteta i skojevske organizacije u Novom.

Za omladinsku organizaciju bilo je značajno i (vjerojatno) *prvo* skojevsko savjetovanje za kotar Novi, održano 18. ožujka u šumskoj bazi (logoru) Kurin. Savjetovanju su prisustvovali i dva člana Okružnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsko primorje — Mate Saftić i Milan Mataija, koji je pred kratko vrijeme s dotadašnje dužnosti člana KK SKOJ-a za Novi bio kooptiran u CK SKOJ.

Prisutni su aktivno sudjelovali u radu savjetovanaj i sekretar KK KPH za Novi Juraj Brožićević — Kotorac, inače španski borac i iskusen partijski radnik. Na savjetovanju su podnijeli politički referat sekretar Komiteta Ive Saftić i organizacioni referat član Komiteta Stipe Tonković.⁴⁴ U referatima su vrlo detaljno i konkretno opisani i političko stanje među omladinom i organiziranost i djelovanje SKOJ-a a posebno su podvučena četiri zadatka:

- a) čitanje i upoznavanje omladine sa odlukama II zasjedanja AVNOJ-a,
- b) organiziranje borbenih grupa,

- c) organiziranje zajedničkog obrađivanja zemlje porodicama boraca i vojsci,
- d) međusobno natjecanje između radnih četa i borbenih grupa, odnosno općinskih i seoskih organizacija.

Na savjetovanju su skojevci postavili ukupno 38 pitanja, na koja su se davali i odgovori a na kraju »smo zapjevali Internacionalu«.⁴⁵

Iz kasnijih izvještaja se vidi da su omladinske organizacije izvršavale te zadatke, s izuzetkom na obalnom dijelu. Posebno je bila dobro organizirana omladinska borbena grupa u Bribiru od 15 članova, koja je izvršila više akcija i ubila i zarobila nekoliko neprijateljskih vojnika. Bila je to i reakcija omladine na pljačku koju su svakodnevno vršili okupatori, dolazeći iz Novog sa 10—20 konjskih zaprega, pljačkajući i odvozeći sve što je ostalo u kućama protjeranog naroda a kasnije i njegovu ljetinu.

Hrana je postajala sve veći problem i rješenje je narod našao u naturalnoj razmjeni. Uglavnom žene — Vinodolske od mora su kuhale sol (30 lit. mora = 1 kg soli) i onda su je na leđima nosile kroz šumu u Gorski kotar i sve do Bijele krajine (oslobođeni dio Slovenije) odnosno Like i Koruna i zamjenjivale za kukuruz, žito i krumpir. Mjesecima su, sve do oslobođenja, kolone omladinki i žena noseći »brimenaa«, s rijetkim tovarnim blagom, pješačile od Primorja do Slovenije i natrag prevalivši, kako je to rekao delegat omladine Hrvatskog primorja na Prvom kongresu USAOH-a (odmah poslije oslobođenja) toliko koliko iznosi 29 opasivanja zemaljske kugle. I od tako teško stečena zaloga ja narod je odvajao i za svoju vojsku.

Omladinska se organizacija i borbenim i radnim akcijama i kulturno-prosvjetnim radom dobro pripremila i za I okružnu konferenciju USAOH-a za Hrvatsko primorje, održanu u Vratima 9. i 10. travnja 1944. godine. Prema zapisu u svom dnevniku Stipe Tonković navodi da je na konferenciji iz kotara Novi sudjelovalo 50 delegata, što je i najveći broj od svih kotareva, jer je ukupno na konferenciji bilo 167 delegata. Uz Okružni odbor USAOH-a u kojeg je izabrano 47 članova, izabrani su i delegati i za II kongres USAOH-a, koji će se mjesec dana kasnije, 5. i 6. svibnja 1944. održati u Drvaru. Među 7 delegata, iz kotara Novi izabrana su dvojica, Stipe Tonković i Ana Pavelić, koja zbog bolesti nije mogla poći na kongres. Bilo je to i novo priznanje za svu omladinu kotara.

Iako nije pronađena lista novoizabranih članova Okružnog odbora još se u izvještaju Glavnom odboru od 28. siječnja 1944. kaže da se predviđa proširenje Okružnog odbora sa 14 članova (»... pa bi brojio 26...«), a među njima se navode imena »Stipe, omladinac iz Bribira, predsjednik KO USAOH-a Novi, Ana Pavelić, seljanka, vođa radne čete Krmpote, Danica Pađen, seljanka, član Kotarskog odbora USAOH-a Novi (Arhiv IHRPH, USAOH — 35/115). U odboru su već bili Anka Skočilić i Josu Baričević. S obzirom na broj od 47 članova sigurno je da je i novi Okružni odbor bilo izabrano još 4—5 omladinaca i omladinki kotara Novi.

11. Ljeto 1944, zima, a i proljeće 1945. godine pa sve do oslobođenja proteklo je i dalje u borbenim i radnim naporima omladine. Reorganiziraju se radne čete i organizirano sudjeluju u ljetnim i jesenjim radovima, posebno u košnji i grabnji na Viševici i za brdom (Maševo—Bribirska šuma).

Više radi ilustracije aktivnosti i događanja navodimo neke činjenice iz 1944. godine.⁴⁶

— 9. srpnja napravljen plan za košnju i grabnju (Gospodarska komisija KNOO), na koju 10. i 11. organizirano dolaze radne grupe omladine iz Bribira, (28), Zagona i Ledenice (po 10),

— 30. srpnja osnovan je Kotarski odbor NO fronte za kotar Novi, u kojega su birani i predstavnici omladine,

— 30. rujna ponovo se reorganizira radna četa bribirske omladine koja je izvršila i istakla se u prenošenju hrane i municije do Mrzlih Vodica,

— 20. listopada pale se kresovi i pišu parole u čast oslobođenja Beograda,

— u prosincu se tiska u štampariji na Crnom vrhu prvi broj lista omladine Hrvatskog primorja »Nova mladost«,

— 9. i 10. prosinca omladina, njih više od trideset, sudjeluje na Prvom međuopćinskom sletu omladine okruga Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Rijeke u Delnicama. Bribirska omladina izvezla je narodnu nošnju koju predstavnik Primorja predaje u znak bratstva i jedinstva drežničkoj omladini, itd.

U zapisniku sa sastanka Okružnog komiteta SKOJ-a od 15. prosinca 1944. kaže se »...pojačan KK SKOJ-a drugaricom Sonjom« (Pletikosom, članom KK SKOJ-a Kraljevice). U ocjeni između ostalog stoji: »...Općinski komiteti ovog Kotara su jaki i samostalni kao i čitava organizacija...«⁴⁷

Te zime i proljeća, osim brojnih ratnih teškoća partizanske punktove i komande (mjestu i područja) i narod u šumi počeli su uznemiravati i specijalno uvježbane njemačke jedinice za gerilsko ratovanje, tzv. trupovi. Vijesti o oslobođenju zemlje munjevito se šire i više nema događaja koji bi mogao unijeti ma kakvu pometnju. Naprotiv, još se više radi, omladina pjeva i veseli se, da bi 16. travnja 1945. godine Vinodolci dočekali više nikad otetu slobodu.

*

Ovaj više kronološko-dokumentarni siže borbe i rada omladine kotara Novi i njeno organiziranje u SKOJ-u, Savezu mlade generacije, odnosno USAOH-u, kao i naših najmlađih u pionirima nije mogao obuhvatiti sve, a nije ni dorečen posebno za godine 1944. i 1945. Omladinska organizacija Krmpota bila je, osim toga jedno vrijeme (do svibnja 1943. godine) u sastavu senjske kotarske organizacije, pa nije ni ona dovoljno obrađena. Pregled razvoja organizacije, borbe i rada omladine zahtijevao bi i više podataka o odlasku omladine u vojne jedinice (95 boraca bilo je samo u I proleterskom bataljonu, sve do jedinica pri Vrhovnom i Glavnom štabu NOV-a i POJ-a), o izrastanju velikog broja mladih u hrabre i sposobne komandire, komandante i komesare četa, bataljona, odreda, brigada, pozadinskih komandi, itd., o herojstvu mladih uopće i pojedinaca, posebno na velikom broju bojišta naših jedinica. I pozadinski i frontovski podvizi i heroizam ostaju da se tek zabilježe. Tu su i represalije okupatora uopće i posebno hapšenja, mučenja, gladovanja, smrzavanja u zatvorima u Novom, odnosno konclogorima u Bakru i Kraljevcima, ali i u drugima, sve do Jasenovca. Toj bilanci borbe morali bismo dodati i mnoge ostale podatke, npr. omladinaca — nosilaca Partizanske spomenice, omladinaca i omladinki izabranih u narodnooslobodilačke odbore, do ZAVNOH-a i AVNOJ-a, u prve narodne su-

dove, u komitete KP, u odbore AFŽ, itd. Mnogi omladinski rukovodioci otišli su za Istru ili druge kotareve naše zemlje.

Istražujući omladinski pokret, pa i ovaj njegov svakako najslavniji ratni period može se steći dojam da je možda suviše izdvajan od antifašističke fronte (jer je to bila borba cijelog naroda!) i posebno da se nedovoljno vidi veza omladine i vodeće snage borbe i revolucije — Komunističke partije. Samo se metodološki može donekle opravdati taj »privid«, no, historija je neumitna da dokaže jedinstvo pokreta, što se bez rezerve mora reći i za novljanski kotar u kojem su komunisti i kao organizacija i kao pojedinci bili čelni, od inicijative do organiziranja mladih u borbene i radne akcije u čemu nikada nije bilo ni spora ni odsutnosti suradnje. No, kako Partija nije djelovala kao sada u mirnodopskim uvjetima, omladinska organizacija je i stvarno i samostalno izlazila u mnoge akcije i vlastitu organiziranu djelatnost, što se vrlo dobro vidi iz dokumenata koji se i u ovom radu navode. Ona je — SKOJ i USAOH — utoliko i stvarno bila vrlo snažna, ako ne i najsnažnija snaga i faktor NOB-a i revolucije Organizacija kotara Novi takvu ocjenu može potpuno prisvojiti.

BILJEŠKE

¹ Grga Frković: Sudjelovanje omladine Ledenice u ustaničkoj 1941. godini, Vinodolski zbornik I, Crikvenica 1977; Stipe Tonković: Omladinska četa Bribira 1941. godine, Vinodolski zbornik II, Crikvenica 1981; Stipe Tonković: Omladina Bribira i Vinodola u NOB-i u prvoj polovini 1942. godine, Vinodolski zbornik III, Crikvenica 1983.

² Uz objavljene radove u ovoj su sintezi korištena i saopćenja o omladini pojedinih općina u NOB-i pripremljeni od autora: Grga Frkovića (Ledenice), Frane Stojevića (Krmpute), Frane Krajačića i Andrine Stanić-Stojević (Bribir), Ante Ježića (Novi), Jure Jovanovića (Gornji Zagon); sjećanja Milice Mažuranić (Novi), sjećanja Maruške Cvitković (Klenovica) kao i dokumenti arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, kao i lični i drugi dokumenti i kazivanja učesnika NOB-e.

³ 13. lipnja 1941. godine u Novljanskoj vijećnici ustaška vlast održava proslavu u spomen Ante Starčevića, na kojoj drži govor pop i ustaški povjerenik Aleksandar Zoričić. 20. lipnja daje se misa za Stjepana i Antuna Radića i sve ostale hrvatske junake, na kojoj obavezno prisustvuje školska omladina. 22. lipnja upućen je proglas omladini od 15—18 godina da obavezno završi »predvojničku obuku«, što je samo dijelom uspjelo i to sa školskom omladinom (u trajanju od 12 dana). 13. srpnja se ponovo poziva omladina u »radnu službu«, u koju uspijevaju mobilizirati uglavnom školsku omladinu, da bi tek početkom nove školske godine, 12. listopada 1941. godine pokušali »upisati« svu školsku omladinu (i u osnovnoj i u građanskoj školi) u ustašku mladež.

⁴ Vidi: Stipe Tonković: Omladinska četa Bribira 1941. godine, Vinodolski zbornik II, str. 115.

⁵ U siječnju 1942. godine odvaja se iz bribirske čete kao samostalni novljansko-zagonjski vod (u logoru Selački Krči), a početkom ožujka na Krču formira se i grižanska četa od 30 boraca.

⁶ Grga Frković: Sudjelovanje omladine Ledenica u ustaničkoj 1941. godini, Vinodolski zbornik, Crikvenica 1977. str. 201—204.

⁷ Grupa autora: Donji Zagon u NOB 1941. godine, Vinodolski zbornik 1/1977, str. 225.

⁸ U naknadnoj rekonstrukciji broja aktivista NOB-a u dva ratna kotara Crikvenica i Novi, s obzirom na političku pripadnost i neka druga obilježja (M. Plovanić, Vinodolski zbornik II, str. 65—71, Crikvenica 1981) ustanovljeno je da je od ukupno 316 sudionika NOB-a u 1941. godini 145 rođeno 1919. godine i poslije (što znači da su to sve bili omladinci od 15—22 godine) da su među njima bila 42 skojevca, odnosno 201 pripadnik partizanskih jedinica. Skojevci su registrirani u Bribiru (24), Ledenicama (4) i u Novom (3).

⁹ Prema sjećanju Kate Saftić — Miroške (zabilježio S. Tonković).

^{9a} Iako je veliki broj zagonjske omladine bio od početka 1942. vrlo aktivan, i također dio omladine polaže zakletvu na Radinju već u veljači 1942. dobrim dijelom zbog nepismenosti ili slabe pismenosti skojevska jedinica od 5 članova osnovana je tek u jesen 1942. godine (15. studenoga).

¹⁰ Prema osobnom sjećanju govorila je i Dražić Milka — Rojniceva, udata Skočilić.

¹¹ »U Brezama je održan miting Saveza mlade generacije kojemu je prisustvovala omladina iz Breza, Zagona, Ledenica, Krmpota, Grižana i omladina iz Bribira, te omladinci iz partizanske čete.« (A. Berus: Izvještaj PK SKOJ-a za Hrvatsku, 12. lipnja 1942, Arhiv IHRPH, SKOJ 2/44).

¹² PK SKOJ-a za Hrvatsku šalje Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje upute o radu skojevskih organizacija u svibnju. Arhiv IHRPH, KP 2/39.

¹³ Vidi detaljnije S. Tonković: Miting bibrirske omladine u Potočcima i vinodolske na Lukovu, u prilogu »Omladina Bribira i Vinodola u NOB-u u prvoj polovini 1942. godine«, Vinodolski zbornik III, Crikvenica 1981.

¹⁴ Grga Frković, saopćenje za okrugli stol »Omladina Vinodola u NOB«, Crikvenica, 12. travnja 1985.

¹⁵ Franjo Stojević, saopćenje za okrugli stol »Omladina Vinodola u NOB«, Crikvenica, 12. travnja 1985.

¹⁶ S. Tonković, Bilješke od 1. prosinca 1943. za dokumentaciju za zbornik o borbi omladine koji je trebalo izdati rukovodstvo USAOH-a uoči II kongresa USAOJ-a (održanog u Drvaru 2—5. 5. 1944).

¹⁷ Jure Jovanović, saopćenje za Okrugli stol »Omladina Vinodola u NOB«, Crikvenica, 12. travnja 1985.

¹⁸ Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje formiran je početkom rujna 1941. u Crikvenici, a prvi Kotarski komitet u travnju, u Novom — dakle u pozadini, a tek u ljeto 1942. godine u partizanskom logoru u bibrirskoj šumi.

¹⁹ Arhiv IHRPH, SKOJ II/44.

²⁰ Vlado Car će ostati sekretar OK SKOJ-a do proljeća 1944, kada odlazi na dužnost komesara komande Primorskog područja.

²¹ Arhiv IHRPH, SKOJ II/66.

²² Privremeno OK SKOJ-a upućuje 2. 4. 1943. na rad u kotar Novi i drugaricu Blond iz sušačkog kotara »koja će ujedno biti i član vašeg Komiteta, a 31. 6. 1943. drugaricu Olgu Ban iz Istre, Pazin »da radi izvan vašeg Komiteta po omladinskoj liniji dok ne pođe na skojevski kurs« (Arhiv IHRPH, SKOJ 3078 i 3081). Prema saopćenju za Okrugli stol, član Kotarskog komiteta bio je Grga Frković.

²³ Na kursu su iz Hrvatskog primorja još bili: Tugomir iz Tuhobičke čete, Vilim Štefan, Milan Starčević, Luka Antić (iz Selaca) i Ivan Lučić.

²⁴ Arhiv IHRPH, SKOJ 25/2720.

²⁵ Arhiv IHRPH, SKOJ 25/2729.

²⁶ Tih dana, tj. 15. X 1942, Talijani hvataju i onda strijeljaju majku Jelenu i kćerku omladinku Ljubicu Tonković s Katom Dorić, pale im kuću, uzimaju stoku i u zatvor odvođe oca Stjepana i kćerku Ivku, kojoj se jedan brat nalazi u partizanima, a drugi u konclogoru u Bakru. Poslije nekoliko dana hvataju i strijeljaju još nekoliko žena.

²⁷ Prva Konferencija antifašističke omladine Hrvatske i ujedno osnivanje USAOH-a održana je u Otočcu 28. i 29. lipnja 1943.

²⁸ Još 25. veljače 1943. godine Okružni komitet SKOJ-a u odgovoru P.K. kaže da su primili pismo kao i »pismo Zemaljskog sekretarijata USAOJ-a u vezi sazivanja okružne konferencije Ujedinjenog saveza na našem okrugu« na kome treba formirati i Okružni odbor USAOJ-a i izabrati delegate za Pokrajinsku konferenciju U. S. ... »Mi smo do sada uspjeli formirati jedan Kotarski odbor US (izuzev dvije općine sav ostali teritorij našeg okruga je neoslobođen) pa predlaže da

se »u prvo vrijeme u OO »kooptira« tj. da se osnuje Inicijativni odbor« i pita »da li dolaze u obzir i delegati sa neoslobođene teritorije« (prva konferencija USAOH za Hrvatsko primorje održana je tek 9. i 10. travnja 1944. godine u Vratimalu!).

²⁹ Prema dokumentaciji koju iznosi u svom sjećanju na »Okruglom stolu« (Crikvenica, 12. travnja 1985) Ante Ježić, ovaj događaj se zbio 7. rujna 1942.

³⁰ Sjećanja Maruške Cvitković o radu omladinske organizacije u Klenovici za vrijeme NOB-a, osobni arhiv Davorina Ježića.

³¹ U saopćenju za »Okrugli stol« drug Stojević ističe boravak i djelovanje, posebno s pionirima, omladinke Nede Knifić, koja na oslobođeni teritorij Krmpota dolazi u proljeće 1942. godine iz gimnazije u Senju, isto tako i rad s omladinom tog proljeća Nade Antonić, a tokom 1943. godine Nikole Krajnovića i Jove Plečaša i Vinka Pancića i Andrine Stanić (Stojević) 1943—1945. godine.

³² Arhiv IHRPH, SKOJ 26/2828.

³³ Arhiv IHRPH, SKOJ 26/2828, Izvještaj OK SKOJ-a za Hrvatsko primorje upućen PK SKOJ-a za Hrvatsku 29. lipnja 1943. godine.

³⁴ U izvještaju tajnika Okružnog odbora USAOH-a druga Bakarčića od srpnja 1943. se navodi da KO Novi broji 7 članova (od toga 4 drugarice), da djeluju 3 općinska odbora sa 11 članova i 18 seoskih odbora sa 52 člana.

³⁵ Arhiv IHRPH, SKOJ 26/2840 — Izvještaj KK SKOJ-a za Novi za OK SKOJ-a, od 22. VII 1943.

³⁶ Arhiv IHRPH, SKOJ 26/2825a.

³⁷ Arhiv IHRPH, SKOJ 28/3082.

³⁸ Njemački neprijatelj okupirao je Novi 20. siječnja, a Bribir 14. veljače 1944.

³⁹ Svi ovi podaci uzeti su iz ratnog notesa S. Tonkovića (osobna arhiva) i izvještaja KO USAOH-a od 10. XI 1943. (Arhiv IHRPH, USAOH/40/426).

⁴⁰ U tom prodoru neprijatelja Okružni odbor USAOH-a za Hrvatsko primorje u pismu tajništvu Glavnog odbora USAOH-a od 22. studenoga 1943. kaže: »...ali omladina kotara Crikvenice i Novoga, a i same organizacije držale su se dobro i nisu se razbile...« (Arhiv IHRPH, USAOH-a — 35/106).

⁴¹ Zapravo, gotovo je sva omladina bila u radnim grupama (četama, vodovima, jer ukupan broj organizirane omladine u USAOH-u kotaru Novi ne prelazi 470. To je uglavnom ženska omladina.

⁴² Arhiv IHRPH, SKOJ 27/2905.

⁴³ Arhiv IHRPH, SKOJ 28/3083.

⁴⁴ Arhiv IHRPH, SKOJ 28/3084, Izvještaj KK SKOJ za OK SKOJ od 26. II 1944.

⁴⁵ Arhiv IHRPH, SKOJ 28/3085, zapisnik skojevskog savjetovanja za Kotar Novi, održanog 18. ožujka 1944. u Kurinu.

⁴⁶ Izvodi iz dnevnika Stipe Tonkovića.

⁴⁷ Članovi Kotarskog komiteta SKOJ-a bili su još: Andrina Stanić (udata Stojević), Pave Butorac, Pavica Kombol i Ružica Vranić (iz Kostrene), a krajem ljeta su primljeni Đurđa Antonić, Genoveva Jovanović i Zora Mataija, dok su povremeno u Komitetu bili: Ivica Pavelić, Ana Pavelić-Valaševa i Danica Pađen. Tokom ljeta primljen je za člana Okružnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsko primorje Stipe Tonković, a neki su članovi Kotarskog komiteta prelazili na druge dužnosti.